

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ХАРКІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ ORGANISATIONAL AND PEDAGOGICAL ACTION KHARKIV STATE TEACHERS INSTITUTES IN PRE-WAR PERIOD

У статті розкрито організаційно-педагогічну діяльність Харківського державного учительського інституту в довоєнний період; виявлено особливості навчальної, науково-дослідної, ідейно-виховної, кадрової роботи; окреслено позитиви й недоліки в роботі учительського інституту в зазначений період. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та історико-педагогічні методи дослідження (аналіз, синтез, порівняння), які дали змогу систематизувати історико-педагогічні джерела, довідкову літературу; визначили провідні тенденції розвитку учительських інститутів у системі вищої педагогічної освіти України. Установлено, що в 1935 р., згідно з Постановою Раднаркому УРСР «Про підготовку педагогічних кадрів, систему педагогічної освіти та мережу педагогічних установ», при Харківському державному педагогічному інституті створюється дворічний учительський інститут. У довоєнний період перед органами радянської влади досить гостро постала проблема нестачі кваліфікованих кадрів у закладах освіти, особливо у школах. Тому Харківський державний учительський інститут був покликаний виконати завдання якісної й короткотермівової (2 роки) підготовки вчителів для 5–7 класів, вихованих у дусі комуністичної ідейності.

Ключові слова: учительський інститут, тоталітарний режим, ідеологія, постанова, реорганізація, педагогічна освіта, система народної освіти, організаційно-педагогічна діяльність, Харківський державний учительський інститут.

В статті раскрыта организационно-педагогическая деятельность Харьковского государственного учительского института в довоенный период; выявлены особенности учебной, научно-исследовательской, идейно-воспитательной, кадровой работы; очерчены позитивы и негативы в работе в определенный период. Для достижения поставленной цели использованы общенаучные и историко-педагогические методы исследования (анализ, синтез, сравнение), которые позволили систематизировать историко-педагогические источники, справочную литературу, определили основные тенденции развития учительских институтов в системе высшего педагогического образования Украины. Установлено, что в 1935 г., согласно Постановлению

Совнаркома УССР «Про подготовку педагогических кадров, систему педагогического образования и сеть педагогических учреждений», при Харьковском государственном институте создается двухгодичный учительский институт. В довоенный период перед органами советской власти очень остро стояла проблема нехватки квалифицированных кадров в учреждениях образования, особенно в школах. Поэтому Харьковский государственный учительский институт должен был выполнить задание по краткосрочной (2 года) подготовке учителей для 5–7 классов, воспитанных в духе коммунистической идеологии.

Ключевые слова: учительский институт, тоталитарный режим, идеология, постановление, реорганизация, педагогическое образование, система народного образования, организационно-педагогическая деятельность, Харьковский государственный учительский институт.

The organizational-pedagogical activity of the Kharkiv State Teachers' Institute in the pre-war period were revealed in the article. And the features of educational, organizational-pedagogical research, ideological and educational work were discovered; Then the advantages and disadvantages in the work of the teacher's institute in the specified period were outlined. General scientific and historical-pedagogical methods of research (analysis, synthesis, comparison) have been used for achievement of the set goal, which are allowed to systematize historical and pedagogical sources, reference literature. In 1935 according to the Decree of People's Commissars of USSR "On the training of teachers, teacher education system and a network of educational institutions" at the Kharkiv State Pedagogical Institute created a two-year Teacher's Institute. One of the priority tasks standing before the Soviet Ukraine in the postwar period was the restoration of secondary education, including completion of the transition to universal seven-year education. So Kharkov state pedagogical institute was designed to do the job quality and short-term (2 years) teacher training for 5–7 classes, educated in the spirit of communist ideology.

Key words: teacher's institute, totalitarian regime, ideology, decree, reorganization, teacher education, public education system, organizational and pedagogical activity, Kharkiv State Teacher's Institute, pre-war period, directions, content.

УДК 378.1(09)(477.54)«19»

Бондаренко А.С.,

аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Для кращого розуміння й правильного розв'язання багатьох сучасних проблем підготовки педагогічних кадрів в умовах нової української школи великого значення набуває вивчення, теоретичний аналіз і творче використання досвіду, здобутого за весь період розвитку народної світи й вищої педагогічної школи зокрема.

Вивчення й аналіз досвіду, набутого вищою педагогічною школою України, становить для нас не тільки історичний інтерес. Відомо, що на початковому етапі розбудови педагогічної освіти допущено немало помилок, непродуманих дій. Водночас у досвіді є чимало оригінальних і сміливих рішень про форми й методи, структуру і зміст професійної підготовки вчителя, зокрема, в

учительських інститутах для національної школи України.

Вищезазначене активізує пошук нових підходів до організації вищої педагогічної освіти як з огляду вимог сьогодення, так і з урахуванням історичного досвіду. У пошуках оптимальних шляхів наукового розв'язання визначеної проблеми доцільним є глибоке вивчення й творче осмислення із сучасних позицій діяльності вищих педагогічних закладів України, а саме учительських інститутів у конкретно історичний період. Це дає змогу відстежити історичні тенденції формування змісту й напрямів фахової підготовки майбутніх учителів на різних етапах, співвіднести прогресивний досвід із реаліями сучасності; зберегти національну самобутність вищої педагогічної освіти України.

У площині використання творчих пошуків і доробку вітчизняної педагогічної теорії і практики особливий інтерес викликає організаційно-педагогічна діяльність Харківського державного учительського інституту в довоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Процес професійно-педагогічної підготовки в системі загальної підготовки майбутнього вчителя за окремими напрямками став предметом досліджень В. Кузя, П. Гусака, О. Дубасенюк, В. Краєвського, М. Корця, А. Маркової, О. Мороза, О. Пехоти, Н. Протасової, В. Семиченко, В. Сиротюка, С. Сисоєвої, Л. Сущенко, М. Шеремет та ін.

Теоретико-методологічне обґрунтування процесу загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя подано в роботах О. Абдуліної, Ю. Болотіна, В. Бондаря, І. Зязюна, В. Лозової, В. Сластьоніна та ін.

Наукову цінність для розроблення визначеної проблеми мають узагальнені праці сучасних учених, які вивчали методологічні, теоретичні засади, шляхи оновлення педагогічної освіти (А. Алексюка, В. Андрущенко, А. Бойко, О. Дубасенюк, Н. Кузьміної, В. Лугового, В. Сластьоніна, Л. Хомич).

Підготовці педагогічних кадрів і становленню вищої освіти в Україні присвячені праці Л. Вовк, О. Глузмана, Н. Дем'яненко, М. Євтуха, М. Майбороди, І. Прокопенко, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін.

Науково цінним у питанні фахової підготовки вчителя в історичному аспекті є роботи таких дослідників: М. Гурець, І. Зайченко, С. Золотухіної, Л. Зеленської, М. Кузьміна, Н. Рудницької та ін.

Особливості професійно-педагогічної підготовки в учительських інститутах України (XIX – першої половини XX ст.) відображено в дисертаційних дослідженнях І. Кравченко «Учительські інститути в системі підготовки педагогічних кадрів в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)», Л. Задорожної «Ідеї педагогічної майстерності в діяльності Глухівського учительського інституту (1874–1917)».

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте діяльність Харківського державного учительського інституту в довоєнний період не розглянута й потребує детального вивчення.

Мета статті – виявити особливості організаційно-педагогічної діяльності Харківського державного учительського інституту в довоєнний період; розглянути організаційно-педагогічну діяльність Харківського державного учительського інституту в довоєнний період, виявити недоліки та позитиви навчальної, науково-дослідної, ідейно-виховної, кадрової роботи.

Виклад основного матеріалу. Учительські інститути – педагогічні навчальні заклади, які почали створюватися в Україні з другої половини XIX ст. Призначалися вони для підготовки вчителів міських, початкових училищ підвищеного типу. У 1862 р. Міністерство народної освіти опублікувало проект Статуту учительських інститутів, офіційно засвідчивши впровадження нового типу педагогічного навчального закладу.

Зазначимо, що першими вчительськими інститутами на українських землях у складі Російської імперії були Глухівський і Феодосійський (1974 р.). Вони готували вчителів для народних початкових училищ. Це були прогресивні на той час навчальні заклади, які впроваджували багато позитивного в навчальному процесі: програми теоретичних курсів загальнопедагогічної підготовки в учительських інститутах були авторськими, здійснювався принцип зв'язку навчання з життям, були поширені різні види практики, проводилася позааудиторна робота, впроваджувалися нові форми й методи навчання тощо [1; 2].

У процесі наукового пошуку встановлено, що станом на 1 січня 1917 р. на території України підготовку вчителів здійснювало сім учительських інститутів: Київський, створений 1 червня 1909 р.; Вінницький, створений 1 липня 1912 р.; Чернігівський, створений 1 липня 1910 р.; Глухівський, створений у 1874 р.; Катеринославський, створений у 1910 р.; Миколаївський, створений у 1913 р.; Полтавський, створений у 1914 р. Проте контингент студентів цих навчальних закладів був незначним. Прийом на навчання проводився з 16 років для учнів усіх станів і звань. Студенти вивчали закон Божий, російську мову, арифметику, геометрію, географію, природознавство, педагогіку з дидактикою, співу, гімнастику [3, с. 37].

Загалом учительським інститутам на теренах українських земель Російської імперії періоду 1905–1917 рр. притаманне ґрунтовне й докладне розроблення змісту теоретичної професійно-педагогічної підготовки. Вона включала інтегрований курс «Педагогіка» та окремі методики. Перший складався з розділів: «Загальна педагогіка», «Дидактика», «Училищезнавство», «Історія педагогіки» –

та інтегрував знання з філософії, психології, педології, фізіології, гігієни, логіки тощо. У цей час загалом збільшилась кількість годин на вивчення педагогіки [4, с. 216]. Провідною тенденцією стало поглиблення змісту теоретичної професійно-педагогічної підготовки (за рахунок уведення нових розділів: «Училищезнавство», «Історія педагогіки» – та методик (фізики, природознавства, малювання, креслення, чистописання, співів)). Помітними стають тенденції до психологізації, педагогізації, фундаменталізації навчально-виховного процесу. Характерними особливостями дослідники вважають перенасиченість навчальних програм фактологічним матеріалом і прагнення до підвищення рівня загальноосвітньої підготовки [3; 4].

Форми роботи в учительських інститутах були традиційними: читання лекцій і проведення практичних занять. Водночас, за визначенням Н. Левицької, є відомості про деякі особливості організації навчального процесу. Зокрема, важливим доповненням до основного навчального процесу була позааудиторна робота, яка, безумовно, поглиблювала й розширювала знання. Прикладом слугує робота в музеях різного спрямування, бібліотеках, гуртках і секціях [4; 5]. Паралельно з аудиторною роботою широко застосовувались екскурсії, які сприяли розширенню загального світогляду майбутніх учителів і були невід'ємною частиною професійної підготовки.

Зазначимо, що навчально-виховний процес учительських інститутів у період 1917–1919 рр. реформовано, уведено спеціалізацію, поглиблено професіоналізацію. Навчальні дисципліни розподіляли на два блоки: загальний і спеціальний. Виокремлено загальноосвітні, психолого-педагогічні та спеціальні предмети. Відбулася диференціація інтегрованого курсу «Педагогіка» на окремі предмети, що становили блок психолого-педагогічних дисциплін. З'явилися елективні навчальні курси. Здійснювалася українізація змісту навчання [3, с. 157].

Вагоме значення для розбудови освітньої системи на національному ґрунті мало й доопрацювання Проекту Єдиної школи на Україні, робота над яким розпочата ще в 1917 р. У вересні 1919 р. Рада міністрів УНР ухвалила представлений їй варіант, який хоча й не завершений остаточно, проте визначав основні засади національної трудової школи в Україні. Комісаріат народної освіти прагнув установити єдину систему народної освіти й уніфікувати різнотипні навчальні педагогічні заклади. За створення вищих педагогічних навчальних закладів висловилися учасники I Всеросійського з'їзду освіти (серпень 1918 р.). На Всеросійській нараді діячів з підготовки вчителів, що відбулася 19–26 серпня 1918 р., відпрацьовано проекти Положень, статуту, навчального плану та штатів учительських інститутів, що мали рео-

рганізуватися в педагогічні вищі навчальні заклади [7, с. 237].

В Україні після громадянської війни, хаосу, розрухи налічувалося сотні тисяч безпритульних дітей і сиріт, яких треба було рятувати від голодної смерті, голоду, хвороб. Це міг зробити кваліфікований учитель-вихователь. Так, у 1921–1922 навчальному році в 15 793 навчально-виховних закладах працювало 489 346 учителів, із яких лише 4 035 (9%) мали вищу й незакінчену вищу освіту, 12 403 (29%) – спеціальну педагогічну. Відсутність кваліфікованих педагогічних кадрів негативно позначилася на організації роботи навчально-виховних закладів. Більшість дітей перебувало поза школою, окремі предмети не викладалися [6, с. 77].

Зазначимо, що у 20-ті роки започатковані кардинальні зміни в системі вищої освіти, зокрема ліквідовані університети й натомість створювалися вищі навчальні заклади нового радянського типу – інститути народної освіти (ІНО). Технікуми теж стали навчальними закладами вищого типу та мали вузьке профтехнічне спрямування, що відповідало потребам народного господарства й радянського будівництва [6; 8].

У липні 1930 р. союзний уряд ухвалив постанову «Про реорганізацію вищих навчальних закладів, технікумів і робітничих факультетів [5, с. 75], а в серпні – «Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти в Україні [5, с. 56]. Ці документи передбачали такі типи навчальних закладів:

1. Вищі педагогічні школи – педагогічні інститути.
2. Середні педагогічні школи – педагогічні технікуми.
3. Короткотермінові педагогічні курси.

Основним навчальним закладом ставав інститут, базою для якого були робітфаки й підготовчі курси; термін навчання – від трьох до чотирьох років [6, с. 27]. В Україні почали діяти різні типи інститутів, які готували педагогічні кадри.

У 1935 р., згідно з Постановою Раднаркому УРСР «Про підготовку педагогічних кадрів, систему педагогічної освіти та мережу педагогічних установ», при Харківському державному педагогічному інституті створюється дворічний учительський інститут, який мав денне й заочне відділення. До 1934 р. Харківський педагогічний інститут виконував роль столичного педвишу та посідав провідне місце серед інших педагогічних закладів. У другій половині 1930 р. в інституті плідно працювали факультети: історичний, географічний, дошкільний і філологічний з українською та російською мовами навчання. На правах факультетів проводили навчально-методичну роботу вечірне та заочне відділення.

У довоєнний період перед органами радянської влади досить гостро постала проблема нестачі

кваліфікованих кадрів у закладах освіти, особливо у школах. Здійснюючи освітньо-виховну політику партії, державні органи освіти УСРР створювали умови для того, щоб усі діти відвідували школу. Таке «надзавдання» реалізовувалося в декількох напрямках: завдяки впровадженню закону про всеобуч, чітко окресленим і витриманим у душі комуністичної ідеології навчальним планам, постійному розширенню мережі навчально-виховних закладів, залученню дітей та учнівської молоді до піонерських і комсомольських організацій, впливу на учнів різноманітними позакласними заходами. Завдяки зазначеним заходам проведено «боротьбу» з неписьменністю серед дорослого населення; розширено мережу початкових, середніх і вищих навчальних закладів (початковою освітою охоплено всіх дітей шкільного віку); посилено ідеологічний контроль за вчителями. Водночас одним із першочергових завдань, що стояли перед Радянською Україною в довоєнний період, було запровадження середньої освіти, зокрема завершення переходу до загального семирічного навчання. Тому Харківський державний учительський інститут був покликаний виконати завдання якісної й короткотермінової (2 роки) підготовки вчителів для 5–7 класів, вихованих у душі комуністичної ідейності [7, с. 57].

Вивчення архівних джерел [5, арк. 2; 11, арк. 7] дає змогу констатувати, що одним із напрямів організаційно-педагогічної діяльності інституту стало комплектування навчального закладу педагогічними кадрами. Навчальний процес протягом року був повністю забезпечений професорсько-викладацьким складом. Навчальну роботу в учительському інституті проводили штатні викладачі та викладачі за сумісництвом, які працювали, одержуючи 0,5 окладу. Для викладання окремих дисциплін (читання курсів методики викладання української та російської мови й літератури, основ сільського господарства, вступу до мовознавства, історії математики, шкільної гігієни) запрошено викладачів з погодинною оплатою. Така практика була доцільною через відсутність у повоєнні роки кваліфікованих викладачів з окремих дисциплін і мала тимчасовий характер.

Зауважимо, що викладання окремих методик дозволялося лише тим викладачам, які мали безпосередній досвід роботи в середній школі та протягом року підвищували під керівництвом завідувачів кафедр теоретичну підготовку в галузі методик. Підвищення наукової кваліфікації викладацького складу учительського інституту стало визначальним. З огляду на це, від початку роботи Харківського державного учительського інституту колектив викладачів спрямовано на підготовку до складання кандидатських іспитів. Із цією метою складено план підвищення кваліфікації викладачів інституту на 1937 р., який розроблявся кафе-

драми за вказівками науково-навчальної частини Харківського державного учительського інституту й затверджений на засіданні Вченої ради. У такий спосіб здійснювався й контроль за виконанням плану науково-дослідної роботи. На 1938 р. затверджено план науково-дослідної роботи інституту. Відповідно до плану, у 1938 р. завершено 5 наукових робіт, більшість із них мала науково-методичний характер [10, арк. 11].

Проведене дослідження дає підстави констатувати, що перший рік роботи інституту вимагав особливо посиленого контролю за якістю роботи викладацького складу. Треба відмітити, що в цьому напрямі кафедри інституту провели ґрунтовну роботу. Робота завідувачів кафедр з підвищення якості проведення занять полягала в такому:

- відвідуванні й аналізі лекцій і занять;
- обговоренні нових проблем у методиці викладання;
- ознайомленні з науковими та науково-методичними матеріалами;
- звітуванні членів кафедри про хід навчальної роботи й виконання програм [11, арк. 15].

Показово, що всі відвідування лекцій фіксувалися у вигляді письмових рецензій і розглядалися із зауваженнями та пропозиціями на засіданнях кафедр.

У процесі дослідження з'ясовано, що протягом 1937–1938 навчального року навчання відбувалось за навчальними планами, які затверджені для вчительських інститутів Управлінням у справах вищої школи при РНК УСРР 17 жовтня. Практика роботи за цими навчальними планами виявила такі недоліки:

- надмірне збільшення лекційних годин за рахунок практичних занять. Особливо цю хибу помітно на таких дисциплінах, як історія середніх віків, географія УСРР, російська й українська літератури. Варто вважати за недолік те, що навчальними планами зовсім не передбачені практичні заняття з таких дисциплін, як психологія, методика викладання математики;

- надмірна кількість іспитів і заліків, нерівномірний їх розподіл по семестрах;

- перевантаження навчального часу ідейно-політичним вихованням, великою кількістю годин, що відведені на вивчення заполітизованих дисциплін. У вчительському інституті за окремим планом проводилась політико-виховна робота, спрямована на реалізацію партійних рішень [9, арк. 15].

В аспекті досліджуваної проблеми викликає інтерес той факт, що поряд із недоліками підготовка майбутніх учителів супроводжувалася й позитивами: літературні диспути, культпоходи до театрів і кіно, робота в студентських гуртках, активна спортивна діяльність. Активно працювали й користувалися популярністю серед студентів математичний, мовно-літературний та історичний

гуртки, у рамках роботи яких організовувались тематичні конкурси, круглі столи, спільно вивчалось багато додаткової літератури. Проводились студентські вечори з виступами художньої самодіяльності. Протягом навчального року, особливо в другому півріччі, студенти розгорнули активну діяльність із випуску стінних газет на кожному факультеті. Також існувала одна загальноінститутська газета «Радянський вчитель».

Незважаючи на труднощі в навчальній роботі, що пов'язані з першим роком роботи, з роботою нового колективу викладачів, з відсутністю власного приміщення, уже з другого семестру 1937–1938 навчального року введено факультативні дисципліни. На першому курсі всіх відділів викладався факультативний курс «Теорія і практика співів та музики». Мета цього курсу – ознайомлення студентів з музичною грамотою, з класичним творами видатних композиторів, з українським і російським музичним мистецтвом, а також оволодіння методикою організації дитячого хору у школі. Цей факультативний курс сприяв піднесенню загальної культури студентів і допомагав майбутнім учителям в організації позакласної роботи у школі. Крім цього, на фізико-математичному відділі успішно впроваджені дві факультативні дисципліни: історія математики та методика і практика виготовлення наочного приладдя з математики [9; 10; 11].

Важливим напрямом організаційно-педагогічної діяльності інституту була робота кафедр. Усі вони працювали за планами, що затверджені навчальною частиною. В основному робота кафедр була спрямована на підвищення якості викладання. Відповідно до цього, кафедри вирішували організаційні питання, проводили навчально-методичну роботу, роботу з підвищення наукової кваліфікації викладачів, роботу щодо створення власної навчально-матеріальної бази. Навчально-організаційні заходи кафедр полягали в складанні планів роботи кафедр, перевірці їх виконання, складанні й розгляді робочих планів лекційних курсів і практичних занять, складанні планів устаткування кабінетів і лабораторій.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, варто зауважити, що в довоєнний період під час навчального року проведено значну та якісну роботу із забезпечення функціонування навчально-виховного процесу Харківського учительського інституту у складі Харківського педагогічного інституту. Організаційно-педагогічна діяльність цього навчального закладу здійснювалася за такими напрямами:

– навчальний (розроблення навчальних планів і підготовка навчальних програм);

– науково-дослідний (започатковано складання кандидатських іспитів, визначено теми науково-дослідних робіт викладачів та окремих кафедр, розпочато роботу наукових гуртків);

– організаційний (здійснено набір студентів проти встановленої норми, облаштування навчальних приміщень і бібліотеки);

– ідейно-виховний (літературні диспути, культпоходи до театру й кіно, розпочато роботу гуртків і спортивних секцій);

– кадровий (відповідно до штатного розпису забезпечено викладачами).

Зазначимо, що вирішальну роль у відновленні ефективної роботи Харківського державного учительського інституту відіграли викладачі, які своєю поступовою самовідданою працею забезпечили необхідні умови та якісний результат навчального процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Глухівський державний педагогічний інститут (1874–1994 рр.) / В.І. Белашов, М.П. Гурець, В.В. Заїка та ін. Суми, 1994. С. 79.
2. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX ст.). Київ, 1998. 328 с.
3. Дем'яненко Н.М. Учительські інститути в системі педагогічної освіти України (друга половина XIX– початок XX ст.): монографія. Київ: Фенікс, 2010. 512 с.
4. Кравченко І.М. Учительські інститути в системі підготовки педагогічних кадрів в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2008, 23 с.
5. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: Історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.). Київ: Вища школа, 1992. 196 с.
6. Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.): колективна монографія: у 3 ч. / відп. ред. В.М. Даниленко. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. Ч. 3. 336 с.
7. Сірополко С. Історія освіти в Україні. Київ: Наукова думка, 2001. 912 с.
8. Учебные планы и программы, принятые в Киевском учительском институте / сост. преподавателями института под ред. директора ин-та К.М. Щербины. Киев, 1913. 136 с.
9. ХОДА. Ф. Р-5007 «Харьковский государственный учительский институт (1936–1945)», спр. 11.
10. ХОДА. Ф. Р-5007 «Харьковский государственный учительский институт (1936–1945)», спр. 30.
11. ХОДА. Ф. Р-5007 «Харьковский государственный учительский институт (1936–1945)», спр. 27.